

EDUCACIÓ EMPRENEDORA I TRANSFORMADORA: UNA POSSIBLE RESPOSTA A LA NECESSITAT DE CANVI EN TOTES LES ETAPES EDUCATIVES

Equip METRE de l'ICE de la Universitat de Girona

Abstract

Aquest article és fruit de la reflexió sostinguda al llarg de quatre anys d'un grup de mestres de totes les etapes educatives -des de l'educació infantil fins a l'educació universitària- convençuts que la innovació en ensenyament és necessària perquè la societat també canvia i evoluciona; el grup té present que moltes de les qüestions i reptes educatius que ens preocupen actualment són compartits per totes les etapes i institucions: el paper del mestre, dels alumnes i de les famílies; l'organització dels temps i els espais escolars; els objectius d'aprenentatge; les metodologies. Les respostes i reflexions que hem compartit són complexes i molt matisades: l'educació emprenedora i transformadora pot ser el marc adequat per abordar el canvi, entesa com una proposta pedagògica que proposa als alumnes observar el seu entorn amb ulls crítics, adonar-se de les seves possibilitats com a ciutadà actiu i implicar-s'hi per provocar canvis que permetin transformacions socials, i adquirir alhora aprenentatges contextualitzats i per a la vida- . En aquest enfocament didàctic, el mestre/a ha de cedir lideratge als alumnes en els processos d'aprenentatge dels nens i noies (ha de deixar que prenguin més decisions en el què i el com s'aprèn), però ben segur que ha de ser el màxim artífex de la transformació educativa.

Paraules clau

Educació emprenedora i transformadora, mestre/a, transversalitat, metodologies actives i participatives

Introducció

El curs 2011-12 neix un grup configurat per mestres de llengües amb l'objectiu de treballar la lectura i l'escriptura amb objectius comunicatius reals i vinculants: volíem trobar estratègies i dissenyar projectes pels quals els alumnes escrivissin com a ciutadans amb una perspectiva i unes necessitats socials molt específiques que convenia conèixer i escoltar. Ens semblava, doncs, que amb l'ajuda de les tic, s'havien de fer propostes des de les àrees de llengua que vencesin les parets de l'escola.

Però ben aviat ens vam adonar que no tenia sentit donar veu als alumnes si no se'ls donava també capacitat d'intervenció, iniciativa i empenta per ser ciutadans crítics i actius. Així que el segon any el grup es va redefinir i va incorporar mestres de totes les etapes i disciplines interessats en les metodologies actives -l'aprenentatge per projectes, l'aprenentatge basat en problemes, l'aprenentatge servei- i la reflexió educativa. El nostre objectiu bàsic era crear un

espai de trobada on mestres d'infantil, primària, secundària i d'universitat compartissin conceptes comuns, reflexionessin i analitzessin sobre les metodologies actives que experimentaven a l'aula. Aquest diàleg pedagògic ens ha permès durant dos anys, en reunions mensuals, enriquir-nos mútuament compartint les experiències portades a terme en cadascuna de les nostres classes i compartir maneres d'ensenyar i d'aprendre, inquietuds i estratègies de canvi. Ser professionals de totes les especialitats i amb diversitat de perfils no priva en cap cas de trobar moltes preocupacions i elements de debat compartits; aquest ha estat sens dubte un dels nostres trets definidors que ens permet fer aportacions riques i globalitzadores.

Ben aviat vam centrar-nos en l'educació emprenedora i transformadora com una via important de renovació de l'educació que aglutina una gran diversitat de metodologies; tot i que es tracta d'un terme genèric que aglutina concepcions molt diverses de com ha de ser l'educació del segle XXI, ens semblava interessant i motivador. No obstant, hem treballat amb aquesta perspectiva des d'una definició pròpia que no la concep només com una matèria aïllada i vinculada al món empresarial, sinó com una perspectiva didàctica que promou un aprenentatge experiencial, on els alumnes poden participar activament i aportar el seu coneixement, promou el sentit crític i el compromís social. Així doncs, entenem l'educació emprenedora i transformadora com un conjunt d'estratègies, metodologies i actituds didàctiques que han d'ajudar a actualitzar els processos d'ensenyament i aprenentatge en la seva globalitat i al llarg de tota la formació. Creiem que un dels objectius primordials de l'educació emprenedora i transformadora ha de ser donar estratègies als alumnes per saber tirar endavant els seus propis projectes, tant si es tracta d'una idea de negoci, com una plataforma social o una iniciativa artística.

Es tracta doncs, d'una pedagogia activa, centrada en l'alumne i que ha de potenciar el desig d'aprendre, d'emprendre i de transformar. La importància de conèixer les eines i estratègies metodològiques i saber-les utilitzar ens permetrà tenir una nova visió de l'educació on tothom - mestres, alumnes, pares, veïns, professionals- pot aportar coneixement (tothom pot esdevenir agent educand) i on la transformació i el canvi són una via i un objectiu d'aprenentatge. En tot cas, continuem definint i redefinint aquest concepte en cada reunió.

Reptes

Ens trobem en un moment on cal repensar les maneres d'ensenyar i aprendre en les nostres aules. El centre educatiu reflexionen sobre el seu paper i s'adonen que no han de ser només transmissor de coneixements acadèmics, que han de garantir que aquests coneixements se sabran emprar adequadament i de manera ètica.

Plantejar reptes (tan reals i vinculants com sigui possible) i donar eines necessàries per a resoldre'ls és una possibilitat; però com podem treballar els aprenentatges curriculars necessaris per a la vida sense que ens trobem ofegats davant d'un llibre? Com podem crear situacions que connectin i vagin en paral·lel amb problemes reals, més enllà de les aules? La nostra societat

demana una educació oberta, crítica, sàvia... on constantment hi hagin bones preguntes que generin diàleg, posada en comú, aprenentatge... Necessitem mestres i alumnes reflexius que es motivin davant dels problemes que es vagin trobant i que es proposin nous objectius.

Un repte activa una part motivacional importantíssima en l'aprenentatge ja que exigeix creativitat, esforç, treball cooperatiu, acció i emoció.

Alumnes i docents hem de saber observar l'entorn, detectar problemes que exigeixin posar en funcionament noves habilitats i coneixements, i compartir, mitjançant llenguatges diversos, les possibles solucions. Posar en joc tots aquests elements permet portar a terme una educació dinàmica, canviant i transformadora on l'objectiu no és el resultat, sinó el procés que s'ha fet per tirar endavant el repte educatiu. Dit d'una altra manera, els aprenentatges s'activen tot al llarg del procés de resolució d'un repte i no depenen només de si les respostes són molt perfectes.

Cal tenir present, no obstant, que la definició d'un repte parteix de la detecció d'un problema però s'ha d'acabar d'acotar fins que sigui abordable, assumible per al grup d'alumnes. Si ens preocupa l'escalfament global, per exemple, hem de buscar concretar la qüestió fins a qüestions més específiques, com l'ús abusiu del cotxe a la nostra comunitat. En aquesta definició del repte ja tenim molt camí per recórrer en la investigació científica i bibliogràfica de causes i conseqüències del problema inicial. Si som capaços de definir un bon focus creatiu, una pregunta concreta i ben definida i que generi motivació i vinculació als qui hauran de buscar respostes, serà més senzill arribar a produir una solució més original.

Ideació

La ideació la podem definir com la fase del procés creatiu en la qual es generen multitud d'idees com a possibles respostes al repte plantejat.

Existeixen multitud de tècniques que ens poden ajudar a generar idees però, per poder-ho fer, hem de tenir en compte que la creativitat es basa en quatre dimensions que interactuen en una de sola. Rhodes (1961) va plantejar la teoria de les quatre Pes (*Person, Process, Product i Press*) com les quatre dimensions que s'han de considerar a l'hora de parlar de creativitat: la persona creativa, el procés creatiu, el producte creatiu i l'entorn creatiu.

La persona creativa és curiosa, amb molts interessos, motivada i amb actitud aventurera. Tots aquests aspectes hem de treballar-los amb els nostres alumnes, fomentar-los a curiositat per les coses (no donar-ho tot fet i acotat i promoure certa exploració), descobrir els seus interessos i motivacions i trencar-los, amb mesura, les seves zones de confort. Hem d'aconseguir que es considerin creatius i que despleguin estratègies per ser-ho encara més. Hem de tenir clar que tothom és capaç de generar idees originals que trenquin amb la seva realitat més lògica ja que la creativitat és una capacitat humana i, com a tal, es pot aprendre. Per tant, hem de proposar als nostres alumnes dinàmiques simples que poden generar salts creatius.

Però, també és important desenvolupar la nostra capacitat creativa en entorns que no la limitin. Aquí pren molta força l'aula i el rol del professor, a banda de la família (tot i que en aquest àmbit no tenim incidència). La manera com treballem dins l'aula, com afrontem els dubtes que ens plantegen els alumnes i les respostes a determinades qüestions, sense coaccionar, donant ales a la creació i a la provocació, sense por a la pèrdua de control i tenint clar que la ideació vol promoure la quantitat d'idees i no tant la qualitat (aquesta és una fase posterior), ajudarà a treballar l'actitud creativa dels estudiants.

Un altre aspecte fonamental és el del procés que seguirem per idear respostes originals als reptes plantejats. Quan parlem de procés creatiu ens referim a una sèrie de fases que han de facilitar un resultat original a un repte inicial. Aquest procés té quatre fases: definició del repte, fase divergent, fase convergent i la implementació. Quan parlem d'ideació ens estem referint a la fase divergent, en la qual s'ha de produir una explosió d'idees de solució i que hauria d'inspirar una solució final, que identificarem a la fase convergent (o de selecció d'idees). Per realitzar una bona fase d'ideació és necessari que tinguem en compte una sèrie de recomanacions que ens facilitaran el procés: deshinibir-se i divertir-se, no jutjar les idees i documentar totes les idees que es diguin. I sobretot, els alumnes han de tenir clar que el que volem aconseguir en aquesta fase és quantitat d'idees!

Per divergir, cal fer un bon preescalfament creatiu que ajudi a fer associacions i connexions entre conceptes i facilitar-los el coneixement de tècniques de creativitat que els ajudin a pensar divergentment, activant el seu pensament lateral.

Cal també donar temps. Les bones idees requereixen temps, incubació. No pretenguem que les idees originals sorgeixin només amb una sessió de treball d'una hora. També hem d'evitar la temptació de conformar-nos amb una sola idea, per molt bona que ens sembli. Cal planificar diferents sessions de creació, de manera que els alumnes, entre sessions, organitzin mentalment tota la informació acumulada, associant i combinant conceptes de manera conscient i inconscient.

En definitiva, com a mestres hem de ser capaços de trencar amb el pensament lògic dels alumnes, donar-los confiança i que perdin la por a expressar idees poc ortodoxes, que perdin la por i que s'atreveixin a trencar els seus esquemes mentals basats en la rutina i submergir-los en el joc de la ideació.

Selecció d'idees

La fase convergent del procés creatiu és la que ha de portar els estudiants a seleccionar una idea segons unes premisses. Aquí sí que hem de prioritzar la qualitat de les idees i destriar el gra de la palla. Però cal tenir en compte uns criteris molt clars, subjectes a cada situació: el temps per portar a terme un projecte, els recursos humans o tècnics, els riscos de tota mena. La millor idea no és necessàriament la que ens sembli d'antuvi més factible: una proposta molt descabellada pot trobar la seva derivada més aplicable i contextualitzada; en aquest sentit, la fase divergent s'ha de portar a terme respectant la fase divergent, analitzant cada idea amb respecte i mirada àmplia. Sens dubte, la millor tècnica convergent és el diàleg reflexiu i argumentat però n'hi ha

moltes d'altres que ens poden servir, com les que proposa Edward de Bono. Finalment es tracta de valorar cada idea de forma sistemàtica, amb uns criteris clars, avaluant els pros i els contres.

Projecte

Molts projectes educatius acaben aquí i salten directament a la fase de comunicació de resultats. El procés pel qual una idea esdevé un fet, un producte una nova organització és complex però també s'ha de tractar a l'escola. Com es concreta una idea? Com es converteix en realitat? Cal treballar aquest procés perquè sovint és molt complexa i desil·lusionadora, ja que el conceptes topen amb molts entrebancs quan volen esdevenir tangibles.

La fase de projectes ha de ser sobretot manipulativa: fer maquetes, esqueletes, planificacions, dibuixos, escrits és un primer pas per anar donant cos a les idees. Sovint en el terreny escolar ens adonarem que de la nostra idea només en podem portar a terme una part, una primera fase, una acció reivindicativa testimonial, presentar una primera maqueta d'un prototip. N'hi ha prou si els alumnes han fet la reflexió del llarg procés que segueix una bona idea, com costa donar-li viabilitat.

Sens dubte, en la projecció el treball cooperatiu adquireix complexitat i té un paper fonamental: ja no es tracta només de compartir punts de vista sinó de fer de manera compartida; per això cal treballar amb grups on els estudiants tinguin habilitats diversificades, puguin distribuir responsabilitats i tothom trobi el seu paper i es puguin completar.

Execució

La fase d'execució és complexa pel fet d'haver de fer realitat les idees. I tenir idees, compartir-les, generar-ne de noves i quedar-se amb una, és una feina a nivell mental. Però quan es vol materialitzar la idea ja intervenen noves habilitats.

Pensar com serà aquest procés per executar la idea requerirà fer moltes suposicions. Algunes d'elles poden quedar molt lluny de la realitat si l'alumnat no ha fet encara cap altre procés similar. Però això és bo ja que farà que vagi descobrint si són certes les seves suposicions, i en cas de que no ho siguin, refer les prediccions de com és realment el procés. Aquest aprenentatge serà molt significatiu i segurament quedarà interioritzat. Just el que es pretén.

Per tal que tots els membres del grup l'entenguin de la mateixa manera, els caldrà una eina que els permeti representar el procés d'una manera esquemàtica sobre el paper. Es pot fer servir una taula on, de forma cronològica, es vagin descrivint les diferents fases amb les eines i materials (si és el cas) que els caldran.

També requerirà d'un cert grau d'organització del grup. Hauran de pensar si poden repartir-se les tasques i no estar pendents que un acabi una part del procés per passar a fer la següent. Els grups més efectius seran els que tinguin una visió organitzativa estratègica que els permeti, sempre que sigui possible, que s'estiguin executant diferents fases del procés al mateix temps.

Sovint es generaran petits conflictes pel sol fet que l'alumnat no és expert en executar aquests processos. Hi haurà errors que els obligaran a repensar algunes fases. Aquests moments els han de saber gestionar d'una manera eficaç i en positiu. La gestió dels grups, també quan hi ha conflictes, és una de les habilitats clau que practicaran en aquests moments.

Si tot ha anat bé, tots els grups haurien d'arribar al final de l'execució. Pensem que el procés que hagin seguit els alumnes és molt més important que el resultat al qual hagin arribat. Però per a ells, l'èxit en el resultat sovint els omple més que no pas el procés. Els és difícil d'entendre i com a professors hem de donar el missatge en positiu que pel sol fet d'arribar al final ja ho poden considerar com a un èxit.

Comunicació

“Tot compta per poder entendre qui ens parla: el que diu i com es mostra. I totes dues qüestions fan la suma de la comunicació”

Lluís Pastor (2008)

La comunicació és inherent a la condició humana i al llarg de totes les etapes de la nostra vida. No podem deixar de comunicar, en la relació social és impossible no comunicar. Ens comuniquem per relacionar-nos, per traslladar informació, per arribar acords.

En una aula no hi ha res que sigui neutre. Conscients que sempre comuniquem, tenim cura dels elements estètics i d'entorn propis de l'escola perquè ens ajuden a transmetre tot allò que no se sol dir amb paraules. Quan un educador es mou, mira, parla o calla, està transmetent contínuament missatges que són captats per l'infant o jove que té al davant.

Al llarg del dia en una escola, en un institut o a la universitat es donen moltíssimes situacions comunicatives. Sovint no som conscients de com ens comuniquem amb els infants, amb els joves, entre els professors, amb les famílies.

Ser conscients i fer conscients als infants i joves de la importància d'una bona competència comunicativa és crucial. Volem fer ús d'una comunicació conscient.

Cal tendir a la comunicació assertiva: ser capaç d'expressar les pròpies opinions, sentiments i pensaments d'una manera amable, directa, afable sense ferir i atemptar l'altre.

A l'escola s'haurien d'afavorir activitats i situacions que ajudessin a buscar aquest tipus de comunicació. Per això cal que els infants i joves interactuïn entre ells, amb els docents, amb altres persones externes al centre. S'ha de parlar i escoltar, sovint a les aules es parla poc. Cal crear ambients favorables on es potenciïn les converses. Ambients acollidors on tant infants, joves i adults se sentin en confiança i amb ganes de comunicar.

Sovint la comunicació és unidireccional, cal potenciar les relacions entre iguals, buscar i practicar maneres assertives. L'escolta, la mirada, el temps són elements importants.

Cada vegada més la societat actual et porta cap a un treball més en xarxa. La competència comunicativa és bàsica i no només la verbal, el món digital també està aportant noves maneres de comunicar-nos.

La comunicació entre els docents també és important. Caldria buscar dins els claustrs moments per compartir experiències, maneres de fer, reflexions entorn el nostra paper com a docent.

Sovint ens sembla que parlem del mateix però quan ens endinsem descobrim que no tothom entén el mateix... Conèixer a fons quin és el recorregut en l'aprenentatge dels infants i joves ens ajuda a millorar les nostres estratègies a l'hora de posar-nos davant l'aula.

Un altre punt important és la comunicació amb les famílies. Cada vegada se'ns fa més difícil perquè ens trobem amb una gran diversitat cultural i social. La desconexió fa que sovint no acabem de trobar punts de connexió.

La importància d'establir vincles, de crear un espai de confiança, de conèixer un xic més les famílies del nostre centre afavorirà la comunicació entre els diferents membres de la comunitat.

Feedback

Hem parlat de comunicació i de transmissió, però no de la importància que el "*feedback*" té en aquestes dues accions, realment importants per al docent.

La motivació per part del professorat és essencial. Cal transmetre motivació per rebre'n, per tant si el professor no està motivat no hi ha *feedback*, i ens trobem en l'espiral tradicional del professorat que parla i l'alumnat escolta, o fa veure que escolta. Per tant, perquè hi hagi escolta activa hem de tenir una actitud oberta per tal que arribi al nostre públic el que realment volem.

El *feedback* també el transmetem quan realment creiem que el nostre alumnat és capaç de fer el que es proposi. Nosaltres com a docents actuem o hauríem d'actuar només com a brúixoles per guiar-los en el camí que ells han escollit.

És fàcil parlar d'aquests termes, però quan som dins l'aula, com atenem o com transmetem per igual aquest *feedback*? Doncs connectant, cal que hi hagi una connexió entre professorat i alumnat, aquesta connexió arriba quan el professorat entén la fase de la vida per la qual està passant cada un dels seus alumnes. **És en aquest moment quan la relació educativa et permet donar i rebre.** Hem de tenir cura de les emocions, ajudar al nostre alumnat en la seva autoestima i en el seu camí i d'aquesta manera aquest *feedback* serà possible i profitós per a les dues parts.

Hi ha un altre feedback també molt important: el de la societat; si ens proposem que els projectes que fan les escoles, els instituts i les universitats incideixin en problemes reals i les transformin en la mesura que sigui possible, ben segur que el treball dels alumnes obtindrà respostes, crítiques, comentaris, suggeriments de molts sectors. Saber interpretar tots aquestes devolucions és la base per una avaluació dels projectes punyent, diversa, significativa; un complement molt enriquidor a totes les avaluacions més o menys directes, continuades i reflexives que ha de saber fer el professor al llarg del procés.

Conclusions

Tots els mestres i professors percebem avui un cert neguit, una exigència de canvi en el que ens ha servit fins ara: les aules necessiten adequar-se en un món on els coneixements hi són presents, però les actituds davant d'aquests són les que suposaran una veritable innovació. Som

conscients de la dificultat que se'ns posa al davant, però també tenim clar el potencial docent que tenim a les nostres aules i la formació permanent que s'està duent a terme des de fa temps.

Des del grup Metre pensem que els docents hem d'aprendre a tolerar la impredictibilitat, i amb aquest concepte volem dir la capacitat d'esperar abans d'actuar, d'estar oberts a canvis i de creure en les noves oportunitats que genera aquest aprenentatge. És difícil, a vegades, portar a terme una educació lenta quan ens trobem immersos en una societat accelerada i en transformació constant.

Molts mestres es qüestionen el grau d'eficàcia d'aquest mètode amb una pregunta recurrent: Com sabem que es treballen tots el continguts curriculars? Les nostres reflexions ens porten sempre a la mateixa resposta: El currículum és un material obert, flexible que es pot convertir en una guia molt bona, si som capaços d'aprofitar el seu potencial i no quedar-nos només amb un llibre de text. Trobar l'equilibri és la dificultat que se'ns presenta davant. Pensem que un dels factors clau per tal que els projectes reïxin és la perseverança, el fet de creure en el potencial educatiu que ens permet aquesta treball interdisciplinari. És important que tot el col·lectiu docent tingui temps per compartir, dialogar, formar-se i intercanviar opinions i estratègies de treball.

En aquesta metodologia de treball, les competències bàsiques es van desenvolupant de manera natural, no són situacions creades per a l'aprenentatge d'uns determinats continguts, sinó que són projectes reals, on els problemes que es proposen no són inventats, sinó que tenen una significativitat i funcionalitat.

Juliol de 2016